

17. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1963. – 62 с.
18. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Харківський державний ун-т / Г. А. Сергеева. – Х., 2002. – 16 с.
19. Сімонок В. П. Мовна картина світу. Взаємодія мов / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / В. П. Сімонок. – Х. : Основа, 1998. – 171 с.
20. Словарь лингвистических терминов [состав. О. С. Ахманова]. – М., 1966. – 606 с.
21. Словарь лингвистических терминов [состав. Ж. Марузо]. – М., 1960. – С. 104.
22. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
23. Українська мова. Енциклопедія. – К. : «Українська енциклопедія», 2000. – 752 с.
24. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2007. – 752 с.
25. Шестакова Н. О. О причинах лексического заимствования // Слово в лексико-семантической системе языка / Н. О. Шестакова. – Л., 1972. – С. 148–150.
26. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing. – Language, 1950. – Vol. 26. – Nr 2 / –210–231.

Nataliya Gudyma

***The linguistic aspect of the terms “foreign language word” and “borrowing”
in the foreign and Ukrainian philology***

The problem of language borrowings is an inevitable part of the problem of language contacts and enriching the vocabulary, which is very vital nowadays in the course of strengthening and extending the political, economic and cultural relations of Ukraine with other countries, nations and their languages. The author of the article shows the determination of meanings in the terms ‘foreign language word’ and ‘borrowing’ found in the works by foreign and Ukrainian linguists.

Key words: foreign language word, borrowing, loanword, lexical borrowing, linguistic term, foreign origin vocabulary.

Марина Гонтар

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЖУРНАЛІСТИКИ

У статті досліджено структурні особливості термінів-словосполучень української терміносистеми журналістики, проаналізовано основні моделі термінів-словосполучень та подано характеристики галузевих термінів-словосполучень загалом.

Ключові слова: журналістський термін, термін-словосполучення, модель, опорний і залежний компоненти словосполучення.

Термінологія кожної галузі знань містить різноструктурні одиниці, крім однослівних термінів вагоме місце займають терміни-словосполучення (ТС). За спостереженнями термінологів, у різних терміносистемах ТС становлять від 50 до 90 % від загальної кількості термінів. Аналіз ТС, важливої частини термінології, є актуальним, зважаючи на стрімкий розвиток науки та невідпинне поповнення галузевих терміносистем новими лексемами.

Дослідженню термінів-словосполучень присвячено праці В. П. Даниленко [2], Б. М. Головіна [1], Б. П. Михайлишина [5], О. М. Іващишин [3], О. Г. Чумак [13], О. В. Чуєшкової [11] тощо. У статті зроблено спробу проаналізувати структуру термінів-словосполучень журналістики, яка не була об'єктом вивчення в українському термінознавстві.

Мета дослідження – аналіз структурно-граматичних характеристик термінів-словосполучень журналістики в українській мові та визначення їхніх найпродуктивніших моделей.

Терміни-словосполучення визначаємо як особливий тип стійких словосполучень, які чітко співвідносні зі спеціальними поняттями журналістики та мають нерозкладну стійку структуру.

Окрім властивостей терміна-словосполучення як терміна (системність, наявність дефініції, тенденція до моносемії в межах свого термінологічного поля, відсутність експресії, стилістична нейтральність), термін-словосполучення також має характеристики словосполучення і є синтаксичною конструкцією [3, с. 41], а тому, аналізуючи ТС, потрібно враховувати його структурні особливості та характер синтаксичного зв'язку між його компонентами.

Найважливішою особливістю терміна-словосполучення А. С. Полешко вважає „його відтворюваність у професійній сфері вживання для вираження конкретного спеціального поняття, що пов'язано зі стійкістю його структури” [7, с. 81]. Цього погляду дотримується Б. П. Михайлишин, додаючи своє уточнення, зокрема він звертає увагу на те, що усталеність ТС зумовлена їхніми зв'язками зі співвідносними поняттями [5, с. 50]. Чинниками, які надають специфічної термінологічної стійкості різноструктурним словосполученням, на думку вченого, слід вважати: „неодмінність зв'язку словосполучення з денотативно-сигніфікативним комплексом, який представляє певний фрагмент докільця, перебуває у складі конкретної галузі знань... і закономірно передусім термінологічній номінації; постійний порядок складників, зміна яких призводить до втрати стійкості і як результат – детермінологізації номінантів; функціонування ТС у спеціальних текстах, закріплення його як поняттєво-вербального комплексу в активі користувачів, передусім фахівців конкретної галузі знань; поширеність таких комплексів зі сфери функціонування на сферу фіксації та закріплення їх” [5, с. 50].

Ознаками терміна-словосполучення є: 1) утворення за певними словотвірними моделями, що необхідно для систематизації та класифікації споріднених понять; 2) чіткість у вираженні семантичних зв'язків між компонентами ТС; 3) можливість вираження об'єктних, означальних відношень тощо. [10, с. 58].

У досліджуваній терміносистемі зафіксовано двокомпонентні: *активна аудиторія, блок мовлення*, трикомпонентні: *міжнародна інформаційна діяльність*; багатокомпонентні ТС: *автомобільна репортажна телевізійна установка, стаціонарний телевізійний трансляційний пункт*. За граматичними ознаками виділяємо прийменникові ТС: *виступ у кадрі, газета в газеті, вихід в ефір, радіомовлення для дітей, виступ перед мікрофоном, голос за кадром, огляд на внутрішні теми, програми для етнічних меншин, теорія нуля у медіа* та безприйменникові: *аналітичний огляд, акцентний динамічний план*.

Найпоширенішими серед термінів журналістики є двокомпонентні безприйменникові конструкції. На їхній характеристиці ми зупинимось детальніше.

Двокомпонентні ТС дослідженої терміносистеми представлені здебільшого іменниковими словосполученнями (іменник є опорним компонентом): *міжнародний огляд, цикл передач*.

Утворення значної кількості двокомпонентних ТС відбувається поєднанням опорного слова з узгодженим означенням за моделлю „прикметник + іменник”: *авторський оригінал, адресний план, вечірня газета, нелегальне видання*. Саме ця модель утворення ТС є найпродуктивнішою в терміносистемі журналістики. Послідовне приєднання до вихідного однослівного терміна слів-уточнювачів використовує мова для конкретизації вихідного поняття і для утворення його видових корелятивів [1, с. 44]: *міжкадровий монтаж, внутрішньокадровий монтаж, паралельний монтаж, перехресний монтаж; безтрактова репетиція, застільна репетиція, генеральна репетиція, трактова репетиція*. В атрибутивних словосполученнях іменник виражає родові поняття, прикметник указує на його видові ознаки, а також характеризує те чи інше явище або поняття з різних боків: визначає їхню функцію, уточнює типи, різновиди понять [8, с. 89]. Сказане вище стосується випадків, за яких опорним компонентом виступає термін конкретної галузі, у нашому випадку – журналістики. Якщо ж опорний компонент терміна-словосполучення загальноживане слово або термін іншої галузі, то термін-прикметник уводить це слово у термінологічне поле журналістики: *аудіовізуальна продукція, ефірний час, журналістська етика, інформаційний привід*.

Означенням у ТС здебільшого є прикметник, який диференціює, уточнює поняття: *закадровий текст, дикторський текст; громадський кореспондент, власний кореспондент, позаштатний кореспондент*. Зафіксовано також нечисленні ТС, у яких прикметник є складним словом: *апаратно-студійний комплекс, апаратно-програмний блок, громадсько-політичне мовлення, громадсько-політичні журнали, документально-публіцистичний фільм, документально-художній фільм, загальнополітична газета, сільськогосподарські журнали* тощо. На думку Д. П. Шапран, „самі складні прикметники завдяки своїй структурно-семантичній ємності мають значний твірний потенціал у термінології: у багатьох випадках вони можуть замінити надміру формально ускладнені атрибутивні компоненти в терміносполуках, що відображають складні за обсягом поняття (особливо, якщо в таких утвореннях є сполучники чи прийменники)” [15, с. 193].

В аналізованій терміносистемі засвідчена порівняно невелика кількість двокомпонентних ТС, у яких означенням до основного слова є дієприкметник: *автоматизована відеостанція, авторизована копія, авторизований текст, адаптований текст, озвучений матеріал, організований репортаж, продовжувані видання, розширене повідомлення* тощо.

Значною продуктивністю відзначається модель „іменник + іменник”, де поєднуються іменник у називному відмінку та іменник у родовому. Компоненти такого терміна-словосполучення пов'язані підрядним зв'язком керування: *анонс випуску, ведучий новин, паспорт телепередачі, асистент оператора, сектор випуску, цех освітлювачів, програма передач, ефект присутності, міксування зображення, монополізація журналістики, випуск новин.*

Значно менше трикомпонентних словосполучень, вони представлені такими моделями:

1) „іменник у Н.в. + іменник у Р.в. + іменник у Р.в.” – *береги сторінки видання, освоєння об'єкта телепередачі;*

2) „прикметник у Н.в. + прикметник у Н.в. + іменник у Н.в.” – *асоціативний зображувальний ряд, пересувна телевізійна станція;*

3) „прикметник у Н.в.+ іменник у Н.в. + іменник у Р.в.” – *електронний варіант газети, сценарний план програми;*

4) „іменник у Н.в.+ прикметник у Р.в. + іменник у Р.в.” – *архітектоніка друкованого видання, учасники інформаційних відносин.*

Багатокомпонентні ТС утворюються від простих словосполучень шляхом поширення їх іншими компонентами: приєднанням додаткових уточнювачів або поєднанням кількох словосполучень в одне, яке позначає єдине цілісне поняття.

Так на основі терміна-словосполучення *масова інформація* утворено термін-словосполучення *засоби масової інформації*, який у свою чергу є основою для творення цілої низки ТС з різною кількістю компонентів і різних структурних моделей: *ринок засобів масової інформації, державні засоби масової інформації, державна підтримка засобів масової інформації*; від терміна-словосполучення *канал мовлення* (модель „іменник + іменник”) утворено ТС: *загальнонаціональний канал мовлення* (модель „прикметник + іменник + іменник”) та *суборенда каналу мовлення* (модель „іменник + іменник + іменник”).

Правомірність уважати багатокомпонентні ТС термінами вчені сприймають неоднозначно. Зокрема, В. П. Даниленко термінами вважає ТС, які складаються з двох і трьох компонентів, більш ускладнені ТС, на її думку, „не можна розглядати як нормальне явище, як типові терміни. Це швидше аномалія, якої необхідно уникнути» [2, с. 133]. Беззастережно не можемо погодитися з висловленою думкою. Нам видається, що багатокомпонентні ТС мають право на існування за умови, що такий термін співвідносний із єдиним нерозчленованим поняттям і не може бути розкладений на окремі терміни-словосполучення без утрати свого значення, має чітку дефініцію. За спостереженнями З. М. Осипенко, чотири- й п'ятикомпонентні ТС не посідають у термінології помітного місця. „П'ятикомпонентні терміни є, очевидно, межею поширення термінологічно сполучення” [6, с. 40]. У терміносистемі журналістики обмежено функціонують терміни-словосполучення, які містять п'ять компонентів: *асистент оператора документальних екранних творів*. Існування у досліджуваній термінології термінів-словосполучень, які містять понад п'ять компонентів і сполучники, викликає деякі зауваження, адже зафіксовані у словниках одиниці *асистент режисера документальних фільмів і телевізійних програм, асистент оператора-постановника художніх фільмів та ігрових телевізійних програм, інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, офіційна інформація органів державної влади та органів державного самоврядування, офіційні друковані видання органів державної влади та органів місцевого самоврядування* цілком можливо розкласти на менші структурні елементи.

Безперечно, кількість компонентів не завжди можна вважати визначальним критерієм термінологічності ТС. Розглядаючи багатокомпонентні ТС, потрібно передусім звертати увагу на те, „чи має аналізована словосполука чітку дефініцію, чи позначає вона окреме, єдине наукове поняття” [12, с. 97]. Цієї думки дотримується і Л. Д. Малевич, яка вважає, що „межі ТС слід визначати не за кількістю компонентів у його складі, а за здатністю певної вербальної конструкції виступати цілісним позначенням наукового поняття. Оптимальною може бути така довжина терміна, яка дає змогу достатньо точно передавати основні ознаки спеціального поняття” [4, с. 35].

Як зазначає Б. П. Михайлишин, дво- та трикомпонентні ТС є кількісно найоптимальнішими: „у них найменш помітні протиріччя між такими вимогами до терміна, як стислість і точність [5, с. 49]. У багатокомпонентних ТС ці вимоги вступають у суперечність. Проте, на нашу думку, багатокомпонентні ТС здатні більш повно і точно передавати зміст певних понять конкретної галузі знання, тобто на перше місце у ТС висувається критерій відповідності терміна-словосполучення позначуваному поняттю.

Синтаксичний спосіб творення термінів на сучасному етапі є досить продуктивним. У складених найменуваннях за умови збереження значень слів – їх компонентів – „фіксуються суттєві

ознаки зображуваного, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять певної галузі знань”, термін-словосполучення „допомагає визначити обсяг позначуваного ним поняття, зрозуміти його місце в системі ... понять” [9, с. 31], „термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотвірними засобами передати належність до класифікаційного ряду, який базується на родовидовому співвідношенні понять” [2, с. 132]. Активність синтаксичного способу творення термінів зумовлена потребою уточнити наукові поняття, а „термінологічні словосполучення, на відміну від термінів-однословів, виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам” [11, с. 13], „аналітичні терміни майже не зазнають шкідливого впливу омонімії, помітно менше синонімізуються, їм властива можливість гнучкішої класифікації та систематизації за певними моделями” [5, с. 49].

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що терміносистема журналістики має велику кількість термінів-словосполучень, серед яких переважають субстантивні двокомпонентні терміни-словосполучення, найпродуктивнішими моделями яких є поєднання прикметника з іменником та іменника з іменником. Менша кількість трикомпонентних ТС. Дво-, трикомпонентні ТС максимально відповідають вимогам точності та стислості терміна. Натомість багатоконпонентні ТС, які становлять порівняно меншу частину термінів, хоча й не відповідають вимозі стислості, проте допомагають якомога точніше визначити властивості відображених ними понять, виділити конкретне поняття з ряду подібних. А тому не викликає сумніву правомірність утворення та вживання багатоконпонентних ТС у галузевих терміносистемах.

Проведений аналіз структурно-граматичних особливостей ТС є фрагментом дослідження терміносистеми журналістики. Він може бути доповнений визначенням семантичних характеристик журналістських ТС, що вважаємо перспективним напрямом подальших досліджень цих одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Н., Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Іващишин О. М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах / О. М. Іващишин // Іноземна філологія. – Львів, 1996. – С. 41–44.
4. Малевич Л. Д. Багатоконпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації / Л. Д. Малевич // Українська термінологія і сучасність. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 35–38.
5. Михайлишин Б. П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1999. – № 4–5. – С. 48–50.
6. Осипенко З. М. Номінативні словосполучення з термінологічним значенням у російській мові / З. М. Осипенко // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С. 35–40.
7. Полешко А. С. О природе терминованности словосочетаний (на материале юридической терминологии) / А. С. Полешко // Структурная и математическая лингвистика. – К., 1978. – Вип. 6. – С. 80–86.
8. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування / Л. О. Симоненко – Умань : РВЦ „Софія”, 2006. – 104 с.
9. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко та ін.] – К. : Наукова думка, 1984. – 194 с.
10. Циткіна Ф. А. До питання про структуру термінів-словосполучень / Ф. А. Циткіна // Мовознавство. – 1976. – № 6. – С. 58–64.
11. Чуєшкова О. В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Чуєшкова. – Х., 2003. – 18 с.
12. Чуєшкова О. В. Про поняття оптимальної довжини терміна (на матеріалі економічної термінології) / О. В. Чуєшкова // Вісник : Проблеми української термінології. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка». – 2008. – № 620. – С. 95–99.
13. Чумак О. Г. Структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. Г. Чумак. – К., 1998. – 24 с.
14. Шапран Д. П. Двокомпонентні терміносполучення в сучасній українській маркетинговій терміносистемі / Д. П. Шапран // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2009. – Вип. 81(3). – С. 192–196.

**Structural Characteristics of Terminological Phrases
in the Ukrainian journalistic terminological system**

The article investigates structural characteristics of terminological phrases in the Ukrainian journalistic terminological system, provides the analysis of main terminological phrase models and suggests a set of particulars for special terminological phrases in general.

Keywords: journalistic term, terminological phrase, model, core and attributive element.

Майя Дзюба

АФІКСАЛЬНІ ЕПОНІМІЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано словотвірні моделі афіксальних епонімічних термінів українських природничих терміносистем, з'ясовано їхню продуктивність.

Ключові слова: афіксальні епонімічні терміни, словотвірна модель, продуктивність.

Активізацію уваги лінгвістів до проблем термінології в останні десятиліття зумовлено, з одного боку, розширенням обсягів науково-технічної інформації, що приводить до зростання інформаційної ємності наукової термінології та її складу, з іншого боку, – процесом узаємопроникнення загальнонавчальної і термінологічної лексики. Мова науки „вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу, зумовлює динаміку розвитку мовної системи” [6, с. 10], загальнонавчальна мова, у свою чергу, стає підґрунтям для творення термінів.

Загальновідомо, що лексичне ядро термінології становлять повнозначні слова, які переважно є загальними назвами. Однак стійку традицію має також використання власних імен у спеціальній лексиці: у науковій, технічній літературі, у виробничій практиці вживаються терміни, до складу яких входять власні назви – епоніми.

Проблеми епонімічних термінів різних мов у своїх дослідженнях торкалися Г. Беженар (французька медична термінологія), О. Лобач (німецька математична термінологія), М. Осадчук (англійська математична термінологія), О. Кочерга, Є. Мейнарович, Р. Микульчик (українська фізична термінологія). Окремі аспекти українських термінів відономастичного походження відображено в працях І. Волкової, М. Дмитрук, Ю. Карпенка, Л. Малевич, Б. Михайлишина, С. Овсейчик, І. Процик, Н. Цимбал та ін.

Значну частину масиву епонімічних спеціальних найменувань становлять афіксальні слова – однослівні терміни, до складу яких уходить корінь (який збігається з власною назвою) і афікс(и), переважно суфікс, зрідка префікс і суфікс. Ця група термінів не була об'єктом окремого дослідження, що зумовило вибір пропонованої теми.

Епонімічні терміни, утворені афіксальним способом, задовільняють основні вимоги до простих термінів – відповідність словотвірним моделям літературної мови, зокрема прийнятих у певній термінологічній системі, й уніфікованість форми термінів одного класифікаційного рівня. Зважаючи на те, що термін не лише іменує поняття, але й значною мірою відображає його зміст, „словотвірна структура для спеціальної лексики має особливе значення: використання одного дериваційного типу для утворення термінів одного класифікаційного ряду забезпечує побудову стрункої системи, у якій чітко простежуються відношення між термінами й легко створюються нові одиниці” [5, с. 4].

Як відомо, кожне похідне мотивоване слово являє собою двобічну мовну величину, що об'єктивується у взаємозв'язку словотвірної структури і словотвірного значення. В афіксальних словах словотвірна значення виражається наявним афіксом і відповідним типом твірної основи. Афікси, наділяючи терміни, до складу яких вони входять, єдиним значенням, тим самим виконують семантичну функцію. Як зазначав І. Ковалик, „хоч вважається, що правильно було б говорити не про окремо взятий афікс, а про значення всього словотвірного типу, проте навіть з окремим афіксом пов'язане певне значення” [2, с. 248].

Серед спеціальних одиниць, утворених від епонімів за допомогою афіксів, виокремлюємо групи термінів-іменників із суфіксами **-ість** та **-ізм**, які є продуктивними у загальнонавчальній мові загалом